

УДК 312.5

О. В. Сем'ян

ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти гендерної соціально-економічної нерівності. Розкрито сутність проблем гендерної нерівності на державному рівні та виявлено шляхи її подолання.

Ключові слова: гендер, гендерна нерівність, гендерна соціально-економічна нерівність, гендерний розвиток.

Summary. Theoretical aspects of gender social economic inequality are considered in the article. The essence of the problems of gender inequality on the state level are considered and the ways of its overcoming are discovered in the article.

Key words: gender, gender inequality, gender social economic inequality, gender development.

Постановка проблеми. Питання гендерної рівності стали в багатьох країнах темою різноманітних досліджень у політичній сфері, сфері освіти, громадської думки, зайнятості та міграції (Україна, Російська Федерація, Киргизстан), здійснена розробка гендерних індикаторів, підготовлені методичні матеріали для розробки гендерно врівноважених бюджетів (Республіка Комі, Російська Федерація), розроблені концепції гендерної політики (Казахстан) тощо.

Водночас у всіх країнах здійснюється демонстрування маргіналізації цих питань, формальний підхід до їх занесення у порядок денний вищих органів державної влади. Вони стають частиною політичного порядку денного під впливом та тиском міжнародних організацій, окремих жіночих груп, залишаючись певним реверансом у бік міжнародного співтовариства. Вважаємо, що це відбувається тому, що творці та адепти гендерної теорії та політики не завжди можуть знайти переконливі аргументи на користь просування власних ідей, наражаються на труднощі у пристосуванні теоретичних положень до сучасного стану суспільного розвитку. Дискусії розгортаються й навколо категорії «гендерна рівність».

Цілі розвитку тисячоліття, прийняті світовим співтовариством у 2000 році, проголошують забезпечення гендерної рівності одним із пріоритетів міжнародного розвитку та індикатором соціально-економічного розвитку країни. Формування гендерної соціально-економічної культури

у суспільстві, поширення гендерних знань, реалізація ідей гендерної рівності сприяє ефективному використанню людського потенціалу як чоловіків, так і жінок, а отже, розширенню можливостей людського розвитку [1, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в дослідження цієї проблематики внесли такі вітчизняні вчені, як І. Бондар, В. Васильченко, Г. Герасименко, А. Гриненко, О. Гришнова, М. Долішній, І. Журавльова, Т. Заяць, Е. Капустін, О. Кендюхов, Л. Керб, А. Колот, І. Кравченко, А. Кудлай, В. Онікієнко, Н. Ушенко, А. Чухно, М. Шмельов та інші.

Мета статті — дослідження процесу розвитку та використання людського капіталу в контексті проблеми існування гендерної нерівності, визначення заходів для забезпечення гендерної рівності у соціально-економічному житті.

Виклад основного матеріалу. Гендерна нерівність є одним із проявів соціально-економічної диференціації населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків у суспільстві. Гендер — це категорія, яка відображає соціальну стать, соціально обумовлену конструкцію, що ґрунтується на біологічних відмінностях між чоловіками й жінками. Вона відображає відмінності у соціальних ролях, поведінці, ментальних характеристиках між чоловіками та жінками. Це певний соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності — освіті, профе-

© О. В. Сем'ян, 2012

сійній діяльності, доступі до влади та економічних ресурсів, сімейній ролі тощо.

Гендерна соціально-економічна нерівність — це соціальні, а не біологічні причини відмінностей у можливостях людей залежно від статі. Гендерна дискримінація — довільне, необґрунтоване, невинновдане обмеження прав і можливостей людей (як жінок, так і чоловіків) залежно від їх статі, що зменшує для них можливості у трудовій та соціальній сфері. Ідеал гендерної рівності означає, що жінки та чоловіки повинні мати однаковий суспільний статус, однакові умови для реалізації всіх прав людини, однакові можливості робити внесок у національний політичний, економічний, соціальний розвиток та користуватися його результатами. Прояви гендерної нерівності у соціально-економічній сфері не лише суперечать настановам демократії та принципу справедливості щодо однакового ставлення до особи незалежно від статі, а й спричиняють наслідки для добробуту та соціального розвитку всього суспільства, оскільки знижують можливості економічного зростання на основі ефективного використання людського потенціалу. Гендерний розвиток — це процес зменшення гендерної нерівності й подолання гендерної дискримінації у суспільстві [2, с. 235].

Коли мова йде про рівність статей як ідеал суспільно-політичного розвитку, це поняття може означати:

- формальну рівність (рівність юридична, закріплена законодавчо);
- рівність можливостей (надання певної законодавчо закріпленої переваги окремим соціально-демографічним групам для створення однакових умов на старті з іншими групами);
- рівність результату (цілеспрямоване забезпечення ліквідування перешкод для конкуруючих сторін, які можуть бути викликані попередньою дискримінацією).

За допомогою Індексу розвитку з урахуванням гендерного фактора (ІРГФ) корегується показник Індексу людського розвитку (ІЛР) для визначення гендерної рівності за основними його вимірами: тривалістю життя, рівнем освіченості і рівнем матеріального добробуту. Ці показники спершу розраховуються окремо для жінок і чоловіків певної країни, потім розраховуються рівнорозподілені індекси за кожним виміром, і ІРГФ розраховується як середнє арифметичне значення трьох рівнорозподілених індексів [3, с. 285]. Якби можливості людського розвитку були однаковими для чоловіків і жінок певної країни, то ІРГФ у ній дорівнював би ІЛР. Оскільки в усіх країнах гендерна нерівність існує, то ІРГФ завжди менший, ніж ІЛР.

Такі диспропорції відображаються показником розширення можливостей жінок, який дозволяє оцінити нерівність у становищі жінок і чоловіків у трьох ключових сферах [4, с. 285]:

— участь і повноваження у прийнятті політичних рішень, що вимірюється часткою місць в органах управління, які обіймають жінки та чоловіки. В апараті державного управління простежується чітка закономірність: чим вище орган державної влади, тим менше представництво жінок у його складі. Хоча жінки становлять абсолютну більшість серед державних службовців, як керівників, так і спеціалістів, із просуванням по службі їх питома вага зменшується;

— участь і повноваження у прийнятті економічних рішень, що вимірюються відсотковою часткою жінок та чоловіків, які обіймають керівні посади, та відсотковою часткою жінок та чоловіків на посадах спеціалістів і технічних працівників. Гендерні диспропорції у сфері прийняття рішень визначаються не лише об'єктивними чинниками (нижчі доходи та економічна залежність жінок від чоловіків, нерівний розподіл домашніх обов'язків), а й традиційною системою гендерних норм, що спрямовують соціалізацію жінок на виконання переважно сімейних, допоміжних ролей, а політичне життя проголошують прерогативою чоловіків. Проте недостатнє представництво жінок на вищих щаблях державного управління ускладнює формування гендерно-чутливої політики, обмежує просування гендерної рівності до інших сфер суспільного життя. Рівноправна участь жінок і чоловіків у політичному житті є також необхідною умовою суспільного розвитку, оскільки міжрегіональні порівняння доводять, що на рівні окремих країн вищі показники участі жінок у державних структурах супроводжуються нижчими рівнями корупції та сприяють посиленню соціальної орієнтації державної політики;

— можливості доступу до економічних ресурсів та їх використання, що вимірюються розрахунковим показником заробленого доходу жінок і чоловіків. Гендерні проблеми на ринку праці України визначаються дисбалансом щодо можливостей доступу жінок і чоловіків до гідної праці, оскільки часто жінки з високим освітньо-професійним рівнем змушені реалізовувати свою трудову активність на менш престижних посадах, що потребують нижчої кваліфікації, менше оплачуються та дають обмежені можливості кар'єрного просування.

Становлення демократичного суспільства передбачає забезпечення однакових можливостей для самореалізації особи незалежно від її статі, віку, національності чи соціального походження. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків потребує спеціального державного механізму, тобто системи державних органів, які займалися б розробкою, заохоченням, реалізацією, контролем, оцінкою та пропагандою підтримки гендерної політики, спрямованої на демократичний розвиток суспільства і самовираження в ньому як рівних обох соціальних статей.

Мета розвитку тисячоліття, що стосується викорінення гендерної нерівності та розширення можливостей жінок, зазнала в Україні значної адаптації, оскільки початкові міжнародні завдання фокусувалися на усуненні гендерних відмінностей у сфері освіти, що є досі актуальним для більшості регіонів, які розвиваються. В Україні це завдання вже виконане, оскільки нині не спостерігається гендерних обмежень у доступі до всіх освітніх рівнів, більше того, у системі вищої освіти маємо помітний гендерний дисбаланс на користь жінок.

Не простежується кількісного дисбалансу за ознакою статі й у сфері економічної активності населення — рівні економічної активності жінок в Україні є одними з найвищих у світі. Проблеми гендерної нерівності у нас мають принципово інший характер: високі рівні економічної активності та освітньо-професійної підготовки жінок супроводжуються їх незначним представництвом у політиці та сфері прийняття рішень, зокрема економічних, існуванням гендерних відмінностей в оплаті праці.

Тому в Україні були розроблені конкретні стратегічні завдання для досягнення поставленої мети з урахуванням реальних проблем гендерної нерівності у суспільному житті [5, с. 21–22]:

1) досягнення гендерного паритету у представницьких органах влади та на вищих щаблях вико-

навчої влади шляхом забезпечення у цих структурах гендерного співвідношення на рівні не менше 30 до 70 % представників тієї чи іншої статі;

2) скорочення розриву у доходах жінок і чоловіків. Для регулярного моніторингу виконання поставлених завдань було запропоновано низку конкретних індикаторів гендерної рівності (табл. 1), прогрес у досягненні якої деталізовано за періодами до 2015 року. Кількісні значення запропонованих показників були обґрунтовані, виходячи з реалій українського суспільства та експертних оцінок. Зокрема, виділення окремих індикаторів для представницьких органів влади різного рівня зумовлене сучасними особливостями їх гендерного складу: якщо у Верховній Раді спостерігається вельми низьке представництво жінок, то на місцевому рівні їх частка є значно вищою. Більш того, для сільських та селищних органів влади нині характерна протилежна проблема, що полягає в небажанні чоловіків брати участь у їх роботі внаслідок низького престижу та обмежених можливостей. Тож у цьому разі важливим є заохочення чоловіків до активнішої роботи на рівні місцевих представницьких органів і дотримання відповідного гендерного співвідношення. Конкретизовані значення запропонованих показників були затверджені Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

Таблиця 1

Значення індикаторів, що характеризують досягнення гендерної рівності в Україні (у рамках цілей розвитку тисячоліття)

Індикатори досягнення	1990	2001	2004	2007	2011	2015
Завдання 1. Досягнення гендерного паритету у представницьких органах влади та на найвищих щаблях виконавчої влади шляхом забезпечення у цих структурах						
1.1. Гендерного співвідношення серед депутатів Верховної Ради України (чис. жін. / чис. чол.)	3/97	8/92	5/95	13/87	20/80	30/70
1.2. Гендерного співвідношення серед депутатів місцевих органів влади (чис. жін. / чис. чол.)	38/62	42/58	42/58	43/57	44/56	45/55
1.3. Гендерного співвідношення серед депутатів обласних органів влади (чис. жін. / чис. чол.)	9/91	11/89	15/85	19/81	20/80	30/70
1.4. Гендерного співвідношення серед депутатів районних органів влади (чис. жін. / чис. чол.)	18/82	21/79	24/76	27/73	28/72	30/70
1.5. Гендерне співвідношення серед депутатів міських [обласного значення] органів влади, (чис. жін. / чис. чол.)	21/79	22/78	25/75	28/72	29/71	30/70
1.6. Гендерного співвідношення серед депутатів селищних органів влади (чис. чол. / чис. жін.)	42/58	47/53	47/53	48/52	48/52	50/50
Індикатори досягнення	1990	2001	2004	2007	2011	2015
1.7. Гендерного співвідношення серед депутатів сільських органів влади (чис. чол. / чис. жін.)	42/58	47/53	48/52	49/51	50/50	50/50
1.8. Гендерного співвідношення у складі членів Кабінету Міністрів України (чис. жін. / чис. чол.)		0/100	10/90	15/85	20/80	30/70
1.9. Гендерного співвідношення серед вищих державних службовців (1–2 посадових категорій), (чис. жін. / чис. чол.)		15/85	17/83	20/80	25/75	30/70
Завдання 2. Скорочення розриву у доходах жінок і чоловіків						
2.1. Співвідношення (відсоток) середнього рівня заробітної плати жінок і чоловіків, %	73	71	73	76	85	86

Джерело: складено автором за даними [5].

Скороченню гендерної професійної нерівності сприятимуть цілеспрямовані заходи державної політики, спрямовані на зростання престижу та рівня оплати праці у традиційно «жіночих» галузях, боротьбу з гендерними стереотипами, що звужують можливості професійного вибору як жінок, так і чоловіків, починаючи з рівня здобуття освіти, поширення можливостей освіти упродовж усього життя.

Визначальне значення для забезпечення гендерного паритету у суспільстві має можливість збалансованого поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків як жінок, так і чоловіків, шляхом трансформації сталих стереотипів щодо традиційних гендерних ролей, більшого залучення чоловіків до виконання сімейних і батьківських обов'язків, заохочення чоловіків до використання відпустки з догляду за дітьми, можливість надання якої визначається чинним законодавством.

Висновки та пропозиції. З погляду завдань людського розвитку поширенню можливостей людей і підвищенню рівня добробуту сприяє не лише зростання рівня доходів, а й справедливий їх розподіл. Особливе місце серед різних видів нерівності належить економічній нерівності, під якою розуміють відмінності між людьми та окремими групами людей за розмірами одержуваних ними доходів і накопиченого багатства. Природним продовженням нерівності в доходах є різниця в рівні витрат і споживання різних людей. У рамках концепції людського розвитку бідність розглядається як багатогранне явище, яке не зводиться винятково до низьких доходів. Якщо розвиток людини полягає в поширенні її можливостей вести гідне, творче та здорове життя, то бідність — це відсутність таких можливостей і свободи вибору.

Для подолання гендерної нерівності в Україні є необхідним проведення наступних заходів та врахування таких моментів:

— порушення стереотипів, що раніше існували і визначали жінок як менш розвинутих інтелектуально, непридатних до управлінської діяльності, й дотепер впливають на їхній професійний статус;

— необхідно враховувати сукупність об'єктивних (тобто психологічних характеристик особистості, статі, віку) і суб'єктивних факторів (тобто індивідуального досвіду, що забезпечує успішність управлінської діяльності);

— держава повинна надавати деякі пільги «жіночому» бізнесу, як це відбувається у ряді розвинених країн;

— необхідна просвіта як жінок, так і чоловіків щодо створення засад гендерної демократії у країні: необхідні спеціальні програми, які б допомагали суспільству розуміти цей аспект свого майбутнього; необхідні певні пільги, які б стимулювали вихід жінок на більш високі щаблі соціальної ієрархії;

— потрібно жінкам бути більш наполегливими і під час пошуку роботи добре поінформуватися про те, скільки коштує на ринку праці їхня кваліфікація та професійні якості.

Отже, можна стверджувати, що на сучасному ринку праці України існує помітний гендерний дисбаланс. Потрібно сприяти активізації законодавчої діяльності, постійній системній роботі над гендерними стереотипами, які суттєво впливають на існуючу «гендерну піраміду влади».

Економічним аргументом для рішучого подолання гендерної дискримінації у суспільстві має стати розуміння того, що існування гендерної нерівності є причиною додаткових витрат для суспільства в цілому, оскільки погіршує перспективи економічного зростання, послаблює систему управління державою та знижує ефективність стратегії розвитку. Гендерний розвиток означає досягнення однакових і широких можливостей всебічного розвитку та повної реалізації людського потенціалу як чоловіків, так і жінок з метою досягнення загальнолюдської справедливості та максимального соціально-економічного прогресу людства.

Література

1. Україна. Цілі розвитку тисячоліття. — К. : Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, 2003. — 24 с.

2. Васильченко В. Управління трудовим потенціалом / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. — К. : КНЕУ, 2005. — 403 с.

3. Лібанова Е. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки і сучасний стан / Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власюк та ін. — К., 2002. — 110 с.

4. Васильченко В. Управління трудовим потенціалом / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. — К. : КНЕУ, 2005. — 403 с.

5. Колесова Г. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса / Г. Колесова, Т. Маккинли. — М. : Права человека, 2000. — 464 с.